

MUSIQA VA RITM O'YINLARI VOSITASIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING FAZOVIIY VA MANTIQUIY FIKRLASHI HAMDA NUTQUIY FAOLLIGINI RIVOJLANTIRUVCHI DIDAKTIK O'YINLAR TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

M.Q.Nabiyeva¹

1. FarDu magistranti

Mas'ul muallif: Nabiyeva Madina
Qaxramonjon qizi, FarDu
magistranti.

Received: 17 Oktabr 2026
Accepted: 22 Oktabr 2026
Published: 27 Oktabr 2026

Copyright: © 2026 by the
author(s). Licensee Musika
pedagogikasi. Madaniyat.
Etnografiya.

Iqtibos uchun: Nabiyeva, M. Q.
MUSIQA VA RITM O'YINLARI
VOSITASIDA MAKTABGACHA
YOSHDAGI BOLALARNING
FAZOVIIY VA MANTIQUIY FIKRLASHI
HAMDA NUTQUIY FAOLLIGINI
RIVOJLANTIRUVCHI DIDAKTIK
O'YINLAR TIZIMINI
TAKOMILLASHTIRISH / M. Q.
Nabiyeva // Musika pedagogikasi.
Madaniyat. Etnografiya. — 2026.
— T. 2, № 1. — B. 152–155.

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning fazoviy va mantiqiy fikrlashi hamda nutqiy faolligini rivojlantirishda musiqa va ritm o'yinlaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Musika va ritmik harakatlarning bolaning idrok etishi, diqqatini jamlashi, harakatlarni muvofiqlashtirishi, fazoda mo'ljal olishi, mantiqiy bog'lanishlarni anglash va o'z fikrini nutq orqali ifodalash jarayonlariga ta'siri tahlil qilingan. Shuningdek, musiqiy-ritmik o'yinlar asosida tashkil etiladigan didaktik o'yinlar tizimining mazmuni, tuzilishi va pedagogik shartlari ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda o'yinlarni bolaning yosh va individual xususiyatlariga moslashtirish, topshiriqlarni bosqichma-bosqich murakkablashtirish hamda musiqa, harakat va nutqiy faoliyatni o'zaro integratsiyalash asosida mashg'ulotlar samaradorligini oshirish imkoniyatlari asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: maktabgachata'lim, musiqa, ritm, ritmiko'yinlar, didaktiko'yinlar, fazoviyfikrlash, mantiqiyfikrlash, nutqiyfaollik, maktabgachayoshdagibolalar, rivojlantiruvchita'lim.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР, РАЗВИВАЮЩИХ ПРОСТРАНСТВЕННОЕ И ЛОГИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ, А ТАКЖЕ РЕЧЕВУЮ АКТИВНОСТЬ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ПОСРЕДСТВОМ МУЗЫКАЛЬНО-РИТМИЧЕСКИХ ИГР

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности использования музыкально-ритмических игр в развитии пространственного и логического мышления, а также речевой активности детей дошкольного возраста. Анализируется влияние музыки и ритмических движений на восприятие, концентрацию внимания, координацию движений, пространственную ориентацию, понимание логических связей и выражение собственных мыслей посредством речи. Раскрываются содержание, структура и педагогические условия системы дидактических игр, организуемых на основе музыкально-ритмической деятельности. Обосновываются возможности повышения эффективности образовательного процесса посредством адаптации игр к возрастным и индивидуальным особенностям детей, постепенного усложнения заданий и интеграции музыкальной, двигательной и речевой деятельности.

Ключевые слова: Дошкольное образование, музыка, ритм, музыкально-ритмические игры, дидактические игры, пространственное мышление, логическое мышление, речевая активность, дети дошкольного возраста, развивающее обучение.

IMPROVING THE SYSTEM OF DIDACTIC GAMES FOR DEVELOPING SPATIAL AND LOGICAL THINKING AND SPEECH ACTIVITY IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH MUSIC AND RHYTHM GAMES

Abstract. This article examines the pedagogical potential of using music and rhythm games to develop spatial and logical thinking as well as speech activity in preschool children. The study analyzes the influence of music and rhythmic movements on perception, attention, motor coordination, spatial orientation, understanding of logical relationships, and the ability to express ideas through speech. The content, structure, and pedagogical conditions of a system of didactic games based on musical and rhythmic activities are also considered. The article substantiates the potential for improving the effectiveness of the educational process by adapting games to children's age-related and individual characteristics, gradually increasing the complexity of tasks, and integrating musical, motor, and speech activities.

Keywords: preschool education, music, rhythm, music and rhythm games, didactic games, spatial thinking, logical thinking, speech activity, preschool children, developmental education.

Kirish. Maktabgacha yosh davri bolaning intellektual, nutqiy, ijtimoiy-emotsional va jismoniy rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Mazkur davrda bolaning atrof-muhitni

idrok etishi, predmet va hodisalar o'rtasidagi bog'lanishlarni anglash, fazoda mo'ljal olish, o'z fikrini og'zaki ifodalash hamda turli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlari faol shakllanadi. Shu sababli maktabgacha ta'lim jarayonida bolalarning tabiiy qiziqishi va faoliyatga bo'lgan ehtiyojiga mos pedagogik vositalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha ta'lim pedagogikasiga oid adabiyotlarda bolani har tomonlama rivojlantirishda ta'lim va tarbiyaning mazmuni, shakl va metodlarini yosh xususiyatlariga muvofiq tashkil etish zarurligi ta'kidlanadi. Xususan, Sh. Sodiqova maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berish mazmuni va metodikasini bolaning rivojlanish xususiyatlari bilan bog'liq holda ko'rib chiqadi [1]. F.R. Qodirova, Sh.Q. Toshpo'latova, N.M. Kayumova va M.N. A'zamova tomonidan yaratilgan darslikda esa maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy, estetik va boshqa yo'nalishlardagi rivojlanishida turli ta'limiy vosita va metodlardan foydalanish masalalari yoritilgan [2].

Musika va ritmik harakatlar maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tabiiy va qiziqarli faoliyat turlaridan biridir. Ritmga mos harakat qilish, tovushlarni farqlash, musiqiy signalga javob berish, harakat yo'nalishini o'zgartirish kabi topshiriqlar bolaning nafaqat musiqiy qobiliyatini, balki diqqat, xotira, idrok va harakatlarni muvofiqlashtirish qobiliyatlarini ham faollashtiradi.

Shu nuqtayi nazardan musika va ritm o'yinlarini didaktik maqsadlar bilan uyg'unlashtirish alohida pedagogik imkoniyat yaratadi. Bunday o'yinlarda bola bir vaqtning o'zida tinglaydi, farqlaydi, eslab qoladi, harakat qiladi, fazoda yo'naladi, taqqoslaydi va gapiradi. Natijada birgina o'yin faoliyati orqali bir nechta rivojlantiruvchi vazifani amalga oshirish mumkin.

M.D. Tursunboyeva, L.K. Narimbayeva, N.H. Maripova va N.A. Xidoyatovalarning maktabgacha ta'limda bolalar nutqini rivojlantirishga bag'ishlangan o'quv qo'llanmasida nutqni rivojlantirish ko'p omilli jarayon ekanini va uni maqsadli pedagogik rahbarlik asosida tashkil etish zarurligi ko'rsatiladi [3]. Shu jihatdan musiqiy-ritmik o'yinlarda bolaning harakatni so'z bilan ifodalashi, savollarga javob berishi, topshiriqni izohlashi va tengdoshlari bilan muloqot qilishi nutqiy faollikni tabiiy ravishda kuchaytirishi mumkin.

Tadqiqotning maqsadi va vazifasi. Musika va ritm o'yinlari asosida maktabgacha yoshdagi bolalarning fazoviy va mantiqiy fikrlashi hamda nutqiy faolligini rivojlantiruvchi didaktik o'yinlar tizimini ishlab chiqish va pedagogik jihatdan takomillashtirish.

maktabgacha yoshdagi bolalarning fazoviy va mantiqiy fikrlashi hamda nutqiy faolligini rivojlantirishning pedagogik asoslarini aniqlash;

musika va ritmik harakatlarning mazkur jarayondagi imkoniyatlarini tahlil qilish;

didaktik o'yinlarning rivojlantiruvchi imkoniyatlarini aniqlash;

musika, ritm, harakat va nutqni integratsiyalashgan o'yinlar tizimini ishlab chiqish;

didaktik o'yinlarni yosh va individual xususiyatlarga moslashtirish tamoyillarini belgilash;

taklif etilayotgan o'yinlar tizimining pedagogik samaradorligini baholash mezonlarini ishlab chiqish.

Tadqiqot obyekti. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning bilish, harakat va nutqiy faoliyatini rivojlantirish jarayoni.

Tadqiqot predmeti. Musika va ritm o'yinlari vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarning fazoviy va mantiqiy fikrlashi hamda nutqiy faolligini rivojlantirishga qaratilgan didaktik o'yinlar mazmuni, metodlari va pedagogik shart-sharoitlari.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqotda pedagogik kuzatish, suhbat, pedagogik tahlil, taqqoslash, umumlashtirish, didaktik modellashtirish hamda amaliy topshiriqlardan foydalanish metodlari asos qilib olindi.

Tadqiqot metodikasini ishlab chiqishda maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik va pedagogik xususiyatlari, ularning o'yin faoliyatiga bo'lgan qiziqishi va musiqiy faoliyatni idrok etish imkoniyatlari hisobga olindi.

Didaktik o'yinlar tizimi uch asosiy yo'nalishda shakllantirildi:

1. Fazoviy fikrlashni rivojlantiruvchi o'yinlar. Ushbu o'yinlarda bolaning “oldinda-orqada”, “o'ngda-chapda”, “yuqorida-pastda”, “ichida-tashqarisida”, “yaqin-uzoq” kabi fazoviy munosabatlarni anglashiga e'tibor qaratiladi.

2. Mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi o'yinlar. Bunda predmetlarni guruhlash, taqqoslash, ketma-ketlikni aniqlash, sabab-oqibat bog'lanishlarini tushunish, ortiqcha elementni topish va berilgan shart asosida harakat qilish kabi topshiriqlar qo'llaniladi.

3. Nutqiy faollikni rivojlantiruvchi o'yinlar. Mazkur o'yinlarda bolani savollarga to'liq javob berishga, harakatni izohlashga, musiqiy obrazni tasvirlashga, qisqa hikoya yoki gap tuzishga undovchi topshiriqlardan foydalaniladi.

Musiqiy faoliyatga oid metodik adabiyotlarda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida musika mashg'ulotlarini yosh xususiyatlariga mos ravishda tashkil etish va musiqiy materiallardan metodik maqsadda foydalanish masalalariga alohida e'tibor beriladi [4]. G. Sharipova va Sh. Yakubova tomonidan tayyorlangan “Maktabgacha ta'lim muassasalarida musika o'qitish metodikasi” qo'llanmasi ham ushbu yo'nalishdagi metodik manbalardan biridir.

Natijalar. Tadqiqot doirasida musika va ritm o'yinlarini oddiy ko'ngilochar faoliyat sifatida emas, balki aniq rivojlantiruvchi maqsadga ega didaktik vosita sifatida tashkil etish samarali yondashuv ekanligi asoslandi

Taklif etilayotgan tizimda har bir o'yin kamida ikki, ayrim hollarda esa uchta rivojlantiruvchi vazifani birlashtiradi. Masalan, bola musika tinglab, o'ng yoki chap tomonga harakatlanishi orqali bir vaqtning o'zida musiqiy signalni farqlaydi, fazoviy yo'nalishni aniqlaydi va topshiriqni bajaradi.

1. “Musika qaysi tomondan keldi?”

Maqsad: fazoviy orientatsiya va eshitish diqqatini rivojlantirish.

Tarbiyachi bolaning turli tomonlaridan tovush yoki musiqa chiqaradi. Bola tovush kelayotgan yo'nalishni aniqlaydi va tegishli tomonga buriladi. Keyinchalik topshiriq murakkablashtirilib, “Musika o'ng tomondan keldi, sen qaysi tomonga burilishing kerak?” kabi savollar beriladi.

Bu o'yinda eshitish idroki, fazoviy mo'ljal olish va nutqiy javob birlashtiriladi.

2. “Ritmni davom ettir”

Maqsad: mantiqiy fikrlash, eshitish xotirasi va ritmik sezgini rivojlantirish.

Tarbiyachi ma'lum ritmik ketma-ketlikni hosil qiladi: chapak-chapak-pauza-chapak. Bola ushbu ketma-ketlikni takrorlaydi va keyinchalik uning davomiy qismini mustaqil bajaradi.

O'yinning yuqori bosqichida bola o'zi ritmik ketma-ketlik tuzadi va boshqa bolalarga uni davom ettirishni taklif qiladi.

3. “Musiqiy svetofo”

Maqsad: diqqat, mantiqiy fikrlash, harakatni boshqarish va nutqni rivojlantirish.

Turli musiqiy signallar ma'lum harakatlarni anglatadi:

tez musiqa - tez yurish

sekin musiqa - sekin yurish;

musika to'xtasa - to'xtash;

baland signal - qo'llarni yuqoriga ko'tarish;

past signal - cho'kish.

Keyinchalik boladan nima sababdan aynan shu harakatni bajarganini izohlash so'raladi.

4. “Kim qayerda turibdi?”

Maqsad: fazoviy tushunchalar va nutqiy faollikni rivojlantirish.

Bolalar musiqa ostida erkin harakatlanadilar. Musika to'xtaganda tarbiyachi topshiriq beradi: “Qo'g'irchoqning o'ng tomoniga tur”, “Doiraning ichiga kir”, “Sherigingning orqasida tur”.

So'ng bola o'z joylashuvini gap bilan ifodalaydi: “Men doiraning ichidaman”, “Men do'stimning yonidaman” va hokazo.

5. “Rasmni musiqaga moslashtir”

Maqsad: mantiqiy bog'lanishlarni aniqlash va nutqiy tasvirlash qobiliyatini rivojlantirish.

Bolalarga turli predmet yoki harakatlar tasvirlangan rasmlar beriladi. Musika xarakteriga mos rasm tanlanadi. Masalan, sokin musiqa uchun uxlayotgan bola tasviri, tez va quvnoq musiqa uchun yugurayotgan yoki o'ynayotgan bolalar tasviri tanlanadi.

Bola tanlovini izohlashi kerak: “Men bu rasmni tanladim, chunki musiqa tez va quvnoq”.

Muhokama. Olingan nazariy va metodik natijalar shuni ko'rsatadiki, musiqa va ritm o'yinlarini didaktik maqsad bilan tashkil etish maktabgacha yoshdagi bolalarning bir nechta rivojlanish yo'nalishlarini o'zaro bog'lash imkonini beradi.

An'anaviy didaktik o'yinlarda ko'pincha bitta asosiy vazifaga e'tibor qaratilsa, musiqa va harakat bilan integratsiyalashgan o'yinlarda bolaning eshitish, ko'rish, harakat, tafakkur va nutq faoliyati bir vaqtning o'zida faollashadi.

Masalan, “Ritmni davom ettir” o'yinida bola avval ritmik namunani eshitadi, uni xotirada saqlaydi, mantiqiy ketma-ketlikni anglaydi va takrorlaydi. Keyingi bosqichda esa o'zi ritmik ketma-ketlik tuzib, uni og'zaki izohlashi mumkin. Demak, bitta o'yin doirasida eshitish idroki, xotira, mantiqiy fikrlash va nutqiy faollik o'zaro bog'lanadi.

Nutqni rivojlantirishga oid o'zbek tilidagi metodik manbalarda ham bolaning nutqiy rivojlanishi maqsadli tashkil etilgan pedagogik jarayon bilan bog'liqligi qayd etiladi [3]. Shundan kelib chiqib, musiqiy o'yinlarni faqat harakat bilan cheklamasdan, bolaning bajarilgan harakatni nomlashi, tushuntirishi, taqqoslashi va xulosa qilishi bilan yakunlash maqsadga muvofiq.

Tizimni samarali tashkil etish uchun quyidagi pedagogik shartlarga rioya qilish tavsiya etiladi:

o'yin mazmunining bolaning yosh imkoniyatlariga mosligi;

topshiriqlarning oddiydan murakkabga qarab bosqichma-bosqich tashkil etilishi;

musiqiy materialning bolaga tushunarli va emotsional jihatdan qiziqarli bo'lishi;

harakat va nutqiy topshiriqlarning o'zaro bog'lanishi;

har bir bolaning individual faolligini qo'llab-quvvatlash;

o'yinda raqobatdan ko'ra hamkorlikka ustuvorlik berish;

tarbiyachining savol va ko'rsatmalar orqali bolani mustaqil fikrlashga yo'naltirishi.

Shuningdek, didaktik o'yinlarni uch bosqichda tashkil etish mumkin:

Boshlang'ich bosqich - oddiy ritmni takrorlash, bir yo'nalishda harakatlanish, soddaz fazoviy tushunchalarni ajratish.

sosiy bosqich - ikki yoki undan ortiq shart asosida harakat qilish, ritmik ketma-ketlikni davom ettirish, predmetlarni taqqoslash va o'z fikrini gap bilan ifodalash.

Ijodiy bosqich - bola tomonidan mustaqil ritmik kombinatsiya yaratish, o'yin qoidasini taklif qilish, musiqiy obrazni tasvirlash va topshiriqni boshqa bolalarga tushuntirish.

Xulosa. Musika va ritm o'yinlari vositasida tashkil etiladigan didaktik o'yinlar maktabgacha yoshdagi bolalarning fazoviy va mantiqiy fikrlashi hamda nutqiy faolligini rivojlantirish uchun samarali pedagogik vosita bo'la oladi.

Tadqiqot natijasida musiqa, ritm, harakat va nutqiy topshiriqlarni yagona didaktik tizimga birlashtirish bolaning faol ishtirokini ta'minlashi, topshiriqlarni qiziqish bilan bajarishiga sharoit yaratishi hamda rivojlantiruvchi ta'lim imkoniyatlarini kengaytirishi asoslandi.

Takomillashtirilgan didaktik o'yinlar tizimining asosiy xususiyati shundaki, unda musiqa va ritm mustaqil maqsad emas, balki bolaning fazoda mo'ljal olishi, mantiqiy bog'lanishlarni aniqlashi, diqqatini jamlashi, eslab qolishi va o'z fikrini nutq orqali ifodalashi uchun pedagogik vosita sifatida qo'llaniladi.

Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkilotlarida musiqa mashg'ulotlari, rivojlantiruvchi mashg'ulotlar va erkin o'yin faoliyatiga mazkur turdagi integratsiyalashgan didaktik o'yinlarni tizimli ravishda kiritish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Sodiqova Sh. Maktabgacha pedagogika. - Toshkent: Tafakkur Bo'stoni, 2013. - 288 b. ISBN: 978-9943-362-96-3.
- [2] Qodirova F.R., Toshpo'latova Sh.Q., Kayumova N.M., A'zamova M.N. Maktabgacha pedagogika. - Toshkent: Tafakkur, 2019. - 684/688 b. ISBN: 978-9943-24-220-3.
- [3] Tursunboyeva M.D., Narimbayeva L.K., Maripova N.H., Xidoyatova N.A. Maktabgacha ta'limda bolalar nutqini o'stirish. - 2022. - 144 b. ISBN: 978-9943-9240-3-1.
- [4] Sharipova G.M., Yakubova Sh.A. Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqa o'qitish metodikasi. - O'quv qo'llanma. - 96 b.
- [5] Axmedova I.B., Nurmatova M.A. Bolalar musiqiy ta'limi metodikasi. - Toshkent: Bookmany print, 2024. - 248 b. ISBN: 978-9910-06-033-5.
- [6] Quchqorova N.M., Allaberganova N.P., Ismailova R.I., Otanazarova N.B. Maktabgacha pedagogika. - Toshkent: Bookmany Print, 2023. - 288 b. ISBN: 978-993-9023-3-6.

